

MOHAMED EL SAYED SAID
(Egipat)

Paradoksi u političkoj ekonomiji odbrane u arapskom svetu

Razvoj arapskog regionalnog sistema praćen je skupom bitnih vrednosti, usredsređenih na postizanje istinske nezavisnosti čitavog arapskog sveta. To je trebalo postepeno da evoluiru u čitavu doktrinu nezavisnog razvoja, koja treba da bude povezana sa zajedničkom arapskom baštinom, odnosno radi zajedničke arapske akcije u raznim domenima. Suprotno tome, slabljenje arapskog regionalnog sistema, u periodu 1977—1987, bilo je praćeno ne samo neslaganjima i neslogom već i velikom izmenom bitnih vrednosti. Umesto da postane arena za nezavisan razvoj i oslanjanje na sebe, taj sistem je postao sredstvo za reintegrisanje u svetski kapitalistički sistem. Stoga je arapski regionalni sistem izgubio najvitalnije kvalitete aktivnih sistema, tj. sposobnost da sam reguliše promene i da se u skladu sa svojim unutrašnjim potrebama prilagođava spoljnoj okolini.

Situacija sektora odbrane u arapskom svetu neizbežno je ispoljila kontradikcije modela zavisnog porasta. I sama bit ovog modela, tj. reintegracija u svetski kapitalistički sistem, odražava se u jednoj oštroj suprotnosti u pogledu odbrane. On jednostavno sobom povlači oslanjanje na osnovni izvor pretnji arapskom svetu. Istovremeno predstavljajući neposrednu pretnju, Izrael je dobijao i dobija obilata sredstva iz ogromne baze resursa svetskog kapitalističkog sistema, naročito iz Sjedinjenih Država. Drugim rečima, arapski svet treba da sredstva za odbranu crpi iz istog izvora kao i Izrael.

Trajna forma ove suprotnosti u domenu odbrane može se izraziti u sledećem: Izrael je rešen da svoje ekspanzionističke ciljeve

postigne primenom vojne sile. To priznaju, mada zvanično ne odobravaju, moćne države Zapada, posebno Sjedinjene Države. Sjedinjene Države su, pored toga, jasno stavile do znanja svoj stav da neće pomagati odbrambene politike arapskih zemalja ako su usmerene protiv Izraela, bilo radi postizanja ravnoteže ili radi ograničavanja njegove sposobnosti da nekažnjeno napada. Međutim, arapske države su, uopšte uzevši, svoje odbrambene politike tako podesile da odgovaraju njihovim »posebnim odnosima« sa Zapadom, posebno sa SAD.

Ta opšta kontradikcija u odbrambenim politikama arapskih država odražava se na sve aspekte bezbednosti, uključujući tu i ekonomski. Implikacije ove kontradikcije u domenu ekonomske bezbednosti mogu se videti u sledeće tri dileme.

1. Vojni rashodi u odnosu na privredni rast

Stvarni odraz vojnih rashoda na privredni rast postao je pitanje o kojem se vodi žestoka debata. Klasični argument da postoji negativna korelacija između to dvoje, usled nadmetanja za dobijanje resursa između produktivnog investiranja i uglavnom nepotrebne potrošnje, suviše je jak da bi se mogao ignorisati. S druge strane, empirički podaci koji se odnose na periode intenzivnog ekonomskog razvoja u istoriji kapitalističkih privreda ukazuju na pozitivnu korelaciju. Teorijski gledano, tvrdnja o pozitivnom uticaju na rast privrede može se zasnivati na tome da vojni faktor uvodi planske, preduzimačke i organizacione kvalitativne promene u kapitalističku privredu, koja je u osnovi anarhična. Tako tvrde mnogi ekonomisti, kao što je Galbraith.¹

Čitava ova debata se odnosila uglavnom na kapitalističke privrede, a tek odnedavna, zahvaljujući literaturi Organizacije ujedinjenih nacija, proširena je i na privrede zemalja »trećeg sveta«, mada ta literatura nije dala i decidirane zaključke. Pažnja se usmerava na negativne efekte na rast tih privreda usled pritiska na investicione resurse (cena pogodne prilike), rastuće inflacije, smanjenja investicija u sektoru socijalnog staranja (naročito u zdrav-

¹ John Tirman, *The Defense-Economy Debate* (Debata o ekonomiji odbrane), u: *The Militarization of High Technology* (Militarizacija visoke tehnologije), Cambridge, Mass., Ballinger Publishing Company, 1984, str. 1–32, i Tuomi, H. i Varynen, R. (priredivači), *Transnational Corporations, Armaments and Development*, Tomyere, TAPRI, 1980.

stvu i obrazovanju), povećanja zavisnosti, itd.² Istovremeno je empiričko istraživanje naglašavalo preterivanja i preterano uprošćavanje u ovim zaključcima. Takođe se ističu argumenti o pozitivnom uticaju vojnih rashoda na industrijalizaciju, otvaranje novih radnih mesta i stručno obučavanje, itd³.

Može se uopšte uzevši, zaključiti da u nedovoljno razvijenim zemljama vojni rashodi opterećuju potencijal razvoja, i to utoliko više ukoliko je njihova privreda zavisna od inostranstva.

Međutim, neki pozitivni efekti se ne mogu sasvim isključiti. Zavisno od uloge vojnih rashoda, ti pozitivni efekti su različiti, u sledećem: a) oživljavanje investiranja u robnim sektorima, posebno u sektoru proizvodnje; b) uvođenje inovacija širom čitave nacionalne privrede; c) aktiviranje neiskorišćenih resursa ili povećavanje produktivnosti uvođenjem boljih metoda i organizacije.

Prema ovim kriterijumima, u arapskom svetu vojni rashodi se odražavaju na rast privrede u velikoj meri negativno. Većina napisa o ovom pitanju usredsređuje se na argument takmičenja oko dobijanja resursâ. Naglašavano je da je u Egiptu u periodu 1967—1977, u kojem je održavan visok stepen odbrambene mobilizacije, došlo do kolapsa infrastrukture, odlaganja završavanja i amortizovanja, opadanja investiranja u industriju i poljoprivredu, tj. do opšteg ekonomskog sloma.

Vanredno velika ekspanzija vojnih rashoda činila je najzapaženiju crtu odbrambenog sektora u arapskim zemljama u toku poslednjih deset godina. Osnovni izvor ekspanzije ukupnih rashoda na odbranu u arapskom svetu čine arapske petrolejom bogate zemlje. Tu činjenicu objašnjavaju dva razloga. Prvi od njih je pojačavanje osećanja ugroženosti država arapskog zaliva usled daljeg vođenja iransko-iračkog rata, a drugi se sastoji u tome što su ove zemlje prilično kasno pristupile izgrađivanju sopstvenih odbrambenih sposobnosti. Pošto ove zemlje imaju relativno vrlo mali broj stanovnika, usvojile su model intenzivno finansiranih sistema

² *Common Security: A Programme for Disarmament* (Zajednička bezbednost: program za razoružanje), izveštaj Samostalne komisije za pitanja razoružanja i bezbednosti, kojoj je predsedavao Olof Palme. London, Pan Books, 1986, i *The Relationship Between Disarmament and Development* (Odnos između razoružanja i razvoja), United Nations Publications, Sales No. E82.

³ O suprotnom gledištu vidi: Emile Benoit, *Defense and Economic Growth and Developing Countries* (Odbrana i ekonomski rast i zemlje u razvoju), Massachusetts, Lexington Books, 1973.

Jedno umerenije gledište sadržano je u: A. Varas, *Military Spending and The Development Process* (Vojni rashodi i proces razvoja), »Disarmament«, Vol. IX, br. 3, 1986.

odbrane, tj. sistema odbrane koji se oslanjaju, pre svega, na veliku snabdevenost naoružanjem i vojnom opremom. Realizaciju takvih ekstenzivnih programa odbrane omogućilo je, svakako, raspolaganje obilnim kapitalom. Veliki obim njihovih vojnih rashoda i karakteristike njihovih (zapanjujuće skupih) programa odbrane mogu se u potpunosti objasniti samo njihovim potpunim oslanjanjem u realizaciju tih programa na velike zemlje Zapada, naročito na SAD. Politiku odbrane su određivale u konsultaciji sa SAD i Velikom Britanijom. Te dve zemlje su i određivale i isporučivale, odnosno gradile, sisteme oružja i vojnu infrastrukturu i davale vojne stručnjake. Ovim se umnogome objašnjava to što su ti njihovi programi prekomerno skupi i što u vojnom pogledu imaju nedostataka.

Gde, dakle, možemo za ove arapske (zalivske) države locirati dilemu — vojni rashodi u odnosu na privredni rast?

Teza koju — u ovom kontekstu — naglašavamo je da neće biti lako smanjiti nivoe vojnih rashoda tako da se prilagode opadanju prihoda od petroleja i iscrpljivanju petrolejskog bogatstva. Postoje mnogi razlozi da se misli da vojni rashodi neće biti smanjivani tempom paralelnim s tempom opadanja petrolejskih prihoda velikih izvoznika petroleja u Zalivu. To sobom povlači finansiranje rashoda odbrane skretanjem resursa iz civilnog sektora, kao i crpljenjem akumuliranih viškova.

Kako se vidi iz tabelarnog pregleda br. 1, ukupni vojni rashodi arapskih država u periodu 1976—1985. premašili su sumu od 380 milijardi dolara. Udeo Saudijske Arabije u njima kretao se od 47 do 53 odsto. U poslednje tri godine ispoljila se tendencija smanjenja tih rashoda, usled smanjivanja vojnog budžeta Saudijske Arabije.⁴ Međutim, tempo njihovog smanjivanja bio je suviše spor u poređenju sa velikim padom prihoda od izvora petroleja u tom istom trogodišnjem periodu. Čak i pre kolapsa cena petroleja 1986 godine, njegova cena je još od 1982. godine počela osetno da opada. U periodu 1982—1985. cena petroleja je opala za 21 odsto. Politika kvantitativnih restrikcija izvoza petroleja, a zatim sistem kvota, koji je OPEC usvojio u martu 1983, doveli su do velikog smanjenja prihoda arapskih zemalja od izvoza petroleja u tom periodu.⁵ Vrednost izvoza petroleja 12 arapskih zemalja je od 200

⁴ Rita Tullberg, *World Military Expenditure* (Svetski vojni rashodi), u godišnjaku SIPRI za 1986, tabela 11A.3, str. 233—237, 220—2.

⁵ IMF, *World Economic Outlook, 1986* (Ekonomska situacija u svetu 1986), Washington D. C. str. 151.

milijardi dolara u 1981. godini opao na 150 milijardi u 1982, zatim na 115,4 milijarde u 1983. i na 92,6 milijardi u 1985. godini.⁶ Prema tome, neto-prihod tih zemalja je od 88,8 milijardi dolara u 1981. godini opao na 78,3 milijarde u 1982. godina, na 74 milijarde u 1983, na 69 milijardi u 1984. i najzad na 70,5 milijardi u 1985. godini.⁷

Ako se ove cifre uporede sa ukupnim vojnim rashodima arapskih država, možemo zapaziti da su apsorbovali skoro polovinu njihovih prihoda od izvora petroleja u 1985. godini. Zanimljivo je da je neto-prihod Saudijske Arabije od izvoza petroleja u 1984. godini nešto malo premašio vojne rashode te države u toj godini.

2. Dilema zavisnosti u izgradnji vojne moći

Neto-efekat vojnih rashoda na rast privrede zavisi od procenta sredstava koja se stvarno utroše u zemlji u odnosu na sredstva koja se utroše u inostranstvu, u vidu plaćanja za uvoz, transfera zarada i honorara stranih građevinskih kompanija i konsultativnih biroa, plaćanja za transfer tehnologije, itd. Usled neposedovanja podataka o strukturi vojnih budžeta arapskih zemalja, veoma je teško proceniti te procenite za njihove vojne rashode. Međutim, možemo se podсетiti na veliki stepen zavisnosti privreda arapskih zemalja od uvoza, od stranih građevinskih kompanija i od transfera tehnologije. Izgleda da je, usled prirode tehnologije koju koristi, sektor odbrane više zavisniji nego što je civilni sektor privrede.

Važan je i odnos nezavisnosti i zavisnosti u izgradnji vojne moći. Radi se o pitanju: u kojoj meri možemo organizaciji koja je zadužena za odbranu nezavisnosti dozvoliti da i sama bude zavisna. Ne može se očekivati da zemlje sa ograničenom i krhkom industrijskom bazom budu potpuno samodovoljne u zadovoljavanju materijalnih potreba oružanih snaga, naročito u kontekstu veličanstvenog razvoja moderne ratne tehnologije. Međutim, za te države, koje se opravdano smatraju ugroženim, od bitne je važnosti da progresivno uspostave kontrolu nad glavnim vezama i glavnim komponentama vojne moći. Relativnu nezavisnost u izgradnji vojne moći treba postići posebno u odnosu na osnovni izvor pretnje bezbednosti arapskog sveta.

⁶ Objedinjeni arapski ekonomski izveštaj (Arab Unified Economic Report) Arapski monetarni fond 1986 (1986, Arab Monetary Fund), prilog 6/13, str. 366.

⁷ *Ibid*, Prilog 8/10, str. 392.

TABELARNI PREGLED BR. 1: VOJNI RASHODI ARAPSKIH ZEMALJA*
(U MILIONIMA DOLARA — KONSTANTNE VREDNOSTI)

	1976.	1977.	1978.	1979.	1980.	1981.	1982.	1983.	1984.	1985.
Egipat	3711	3882	2179	2068	1464	1488	1679	1883	1949	1868
Sudan	239	270	233	212	217	211	207	193	189	180
Jordan	537	440	436	496	457	499	519	536	545	551
Alžir	836	729	792	783	890	792	830	912	885	856
Maroko	948	1088	966	791	1118	1140	1187	1329	953	969
Bahrein	36	46	144	149	157	192	232	238	259	263
Irak	2584	2700	2556	3235	3353	3815	5981	7791	7780	(7580)
Kuvajt	1250	1344	1168	1159	1265	1481	1672	956	(1146)	(1050)
Liban	199	121	195	266	332	265	275	301	(218)	(200)
Oman	785	686	767	779	1178	1511	1682	1943	2131	2070
Sirija	1409	1388	1505	2511	1144	2018	1841	1906	2042	2036
Ujed. Arap. Emir.	97	541	860	1230	1707	1960	1899	1798	1783	(1800)
Severni Jemen	168	188	344	371	339	423	440	604	(604)	(604)
Južni Jemen	67	75	112	115	123	156	140	129	144	(130)
Libija	2011	2312	2924	3799	3276	3439	3518	(3500)	(3500)	(3500)
Tunis	119	161	181	178	194	256	539	549	573	680
Saudijska Arabija	9109	9901	11279	16339	19261	22164	25396	24183	22557	21429
Ukupno	24155	25872	27611	34661	37475	41840	48037	48751	47257	45766
Ukupno u periodu 1976—1985. godine = 381,425,000.000 dolara										
Udeo S. Arabije	37%	38%	44%	47%	51%	52%	58%	50%	48%	47%

* Izvor: Godišnjak SIPRI za 1986, tabela 11A-2, str. 234. Podaci dopunjeni našim procenama nedostajućih podataka za Kuvajt, Irak i Emirate za period 1984—1985. Ove procene se zasnivaju na podacima iz »Military Balance« za 1986/1987, uz od-
bijanje inflacije.

U stvari, čak i samo površno sagledavanje modaliteta formiranja vojnih snaga arapskih zemalja otkriva činjenicu da arapske države postaju u domenu odbrane sve više zavisne.

Zavisnost u domenu odbrane ispoljava se u tri osnovna aspekta izgradnje vojne moći: u uvozu naoružanja, u industriji naoružanja i u transferu vojne tehnologije; naročito u domenu vojne infrastrukture. Zavisnost se u nekim slučajevima proteže čak i na formiranje kadra oružanih snaga, gde stranci čine visok procenat osoblja. Međutim, angažovanje pomoći iz inostranstva nije ograničeno samo na ljudstvo. U nju spada, u skoro svim državama arapskog zaliva, i zaključivanje ugovorâ o obuci, održavanju i servisiranju u vojnim objektima. Procenjuje se da se samo u Saudijskoj Arabiji nalazi 10.000 američkih vojnih savetnika, koji su raspoređeni u sve grane oružanih snaga.⁸

1) Uvoz naoružanja

Uz jedini izuzetak koji čini Egipat, potrebe u naoružanju i vojnoj opremi armija svih arapskih zemalja zadovoljavaju se uvozom. S druge strane, među regionima, »trećeg sveta« arapski svet je najvažniji uvoznik sistemâ oružja. U toku poslednjih deset godina on je uvezio polovinu uvoza naoružanja u »trećem svetu«. U periodu 1981—1985. samo na devet arapskih zemalja otpadalo je oko 50,4 odsto uvoza naoružanja u »trećem svetu«. Te države se nalaze na spisku dvadeset najvećih uvoznika naoružanja u »trećem svetu«. Njihov redosled na toj listi je sledeći: Irak 13,7 odsto, Egipat 10,3 odsto, Sirija 7,8 odsto, Libija 6 odsto, Saudijska Arabija 5,5 odsto, Jordan 2,5 odsto, Alžir 1,8 odsto, Maroko 1,5 odsto i Kuvajt 1,3 odsto.⁹

Prihvatljive procene apsolutne vrednosti uvoza naoružanja u arapske zemlje ne postoje. Najbolji podaci su dati u izveštajima SIPRI, ali samo za veće sisteme oružja. Istovremeno, skuplje naoružanje i vojna oprema obično se uključuju u ukupne iznose većih ugovora o konačnoj isporuci (po principu »ključ u ruke«) naoružanja i vojne opreme (NVO) i izgradnji većih objekata vojne infra-

⁸ Abdel Moneim El Mashat, *The Security Policies of the GCC Countries* (Politike bezbednosti zemalja članica Organizacije za saradnju zemalja Zaliva). Izneseno na konferenciji o budućnosti iračko-iranskog rata. Kairski univerzitet, maj 1986, tabela br. 4, str. 19—20.

⁹ Michael Brzoska i Thomas Ohlson, *The Trade in Major Conventional Weapons* (Trgovina velikim sistemima konvencionalnih oružja). SIPRI 1986, op. cit, tabela 17.7, str. 344.

strukture. Iz podataka datih u izveštaju SIPRI za 1986. godinu možemo vrednost uvoza naoružanja u arapske zemlje u periodu 1976—1985. proceniti na oko 53 milijarde dolara. Ovaj iznos predstavlja samo 13,9 odsto ukupnih vojnih rashoda arapskih država u tom periodu.¹⁰ Ako taj procenat povećamo na 20 odsto, tako da tu obuhvatimo i neregistrovane nabavke naoružanja, možemo zaključiti da je uvoz naoružanja važan vid zavisnosti u domenu odbrane, ali da nije i glavni vid te zavisnosti.

2) *Obnovljena zavisnost u industriji naoružanja*

Razvoj industrije naoružanja u nekim zemljama trećeg sveta spada u opštu tendenciju preseljavanja tradicionalne industrije iz metropolitiskih centara u periferijske oblasti, gde postoje određene prednosti za njen razvoj, kao što su tržište i jeftina radna snaga. Na to se može gledati i kao na reagovanje na osnovne promene u karakteristikama tržišta za velike sisteme oružja. S pojavom novih proizvođača i izvoznika, naročito iz sastava privreda evropskih država, konkurencija na ovom tržištu se oštro pojačala. Zato je došlo do toga da izvoz zavisi od sposobnosti izvoznika da uvoznicima daju kredite za uvoz NVO i da im daju licence za sopstvenu proizvodnju. Usled znatnog opadanja potražnje od strane zemalja »trećeg sveta« i zbog sve veće centralizacije proizvodnje naoružanja u pojedinim zemljama, takav trend je u toku devete decenije postajao sve jači. Kompanije koje proizvode naoružanje su, takođe, osetile te iste monopolističke pritiske da deluju na transnacionalnoj osnovi, a tržište je počelo da ispoljava karakteristike tržišta na kojem je ponuda veća od potražnje (»tržište kupaca«).

Industrija naoružanja »trećeg sveta« se razvijala pod okriljem najvećih transnacionalnih kompanija proizvođača naoružanja. Na taj način se udeo zemalja »trećeg sveta« na tržištu izvoza naoružanja povećavao: od 1,9 odsto u 1966. godini na 2,7 odsto u 1973, zatim na 3,3 odsto u 1979. i na 5 odsto u 1984. godini, kada je procenjeno da je dostigao vrednost od 420 miliona dolara.¹¹ Procenjeno je da je u tom periodu vrednost proizvodnje naoružanja u zemljama »trećeg sveta« iznosila 1,147 milijardi dolara.¹² Više od polo-

¹⁰ *Ibid.* Tabela 17A.1, str. 354—355.

¹¹ *Ibid.* Tabela 17A.2, str. 356—357.

¹² M. Brzoska i T. Ohlson, *Arms Production in the Third World: an Overview* (Proizvodnja naoružanja u »trećem svetu«: opšti pregled). U: *Arms Production in the Third World* (Proizvodnja naoružanja u »trećem svetu«), London i Philadelphia, Taylor i Francis, 1986, str. 10.

vine naoružanja u okviru te sume proizvedeno je po licencama najvećih kompanija Zapada. Broj datih licenci u periodu 1950—1984. je: 132 licence za velike sisteme oružja, 30 iz SAD, 22 iz V. Britanije, 21 iz Francuske i samo 13 iz SSSR-a.¹³

Udeo arapskog sveta u ovom svetskom procesu prenošenja proizvodnje konvencionalnog naoružanja u zemlje »trećeg sveta« je minimalan. U SIPRI registru lokalnih proizvođača velikih sistema oružja za 1985. godinu pomenuti su samo Egipat i Alžir. Međutim, u Alžiru se radi samo na sklapanju oklopnih transportera, a u stvari samo se u Egiptu nalazi industrija naoružanja vredna svog naziva.¹⁴

Takvo stanje izgleda razumljivo. Tačno je da se prenošenje proizvodnje konvencionalnog naoružanja na zemlje »trećeg sveta« obavlja pod kontrolom velikih kompanija, ali izbor lokacija za tu proizvodnju ne zavisi samo od volje tih kompanija. Zemlja-domaćin mora posedovati bar minimalnu bazu moderne industrije, kvalifikovanu radnu snagu i stručno osoblje i dovoljan stepen industrijskog iskustva. Proces lociranja proizvodnih pogona nije samo prihvatanje gotovih činjenica, već pre svega nastojanje da se nekim državama ne omogućí samostalna izgradnja ove važne industrije.¹⁵

Vlade arapskih država su, u stvari, bile sasvim svesne potrebe za uspostavljanjem i razvojem industrije naoružanja. Šefovi arapskih država su, na svom sastanku u decembru 1972, odlučili da svaka od tih država dva odsto svog bruto-nacionalnog proizvoda posveti uspostavljanju industrije naoružanja, kako na usklađenoj kolektivnoj tako i na samostalnoj osnovi. Uspostavljanje Arapske organizacije za industrijalizaciju (AOI),¹⁶ 1975. godine, predstavljalo je delimičnu primenu te odluke. Međutim, kada su Saudijska Arabija, Emirati i Katar doneli, 1979. godine, odluku da se, saglasno odluci donesenoj na bagdaskom samitu da se Egipat bojkotuje, povuku iz AOI, Egipat je bio prisiljen da vojnu industriju razvija samostalno. S tim ciljem je primenio desetogodišnji plan njene modernizacije, pri čemu je koristio svoja velika iskustva u tom domenu.

¹³ *Ibid.* Str. 25—26 i 406—418.

¹⁴ SIPRI, 1986, Prilog 17C.

¹⁵ Mohamed El Sayed Said, *Transnational Corporations and the Future of Nationalism* (Transnacionalne korporacije i budućnost nacionalizma) Alaam El Me'refa, Kuvajt, 1986.

¹⁶ Ova organizacija se ponekad naziva »Organizacijom arapskih vojnih industrija«.

Razvoj industrije naoružanja Egipta u toku poslednjih nekoliko godina po svim merilima je impresivan. Međutim, zapaža se da se prilaz ili modalitet izgradnje te industrije izmenio — da se sa nezavisne prelazi na zavisnu industrijalizaciju.

Ovaj zavisan karakter industrije proizvodnje naoružanja ispoljava se u tri vida: u sistemu licenci, prilazu supstituciji uvoza i njegovom proširivanju na izvozu ekspanziju i u oslanjanju na finansiranje iz inostranstva.

3) *Ugovori o potpunoj izgradnji objekata u domenu odbrane*

Jasno je da je osnovni vid zavisnosti u domenu odbrane tehnološke prirode. On obuhvata ne samo zavisnost u razvoju industrije naoružanja već — što je najvažnije — zavisnost u pogledu svih ugovora o potpunoj izgradnji objekata (po principu »ključ u ruke«) na polju infrastrukture odbrane.

U stvari, osnovni uzrok dramatične eksplozije vojnih rashoda u arapskom svetu je izgradnja objekata vojne infrastrukture, naročito u državama Zaliva. Procenjeno je, na primer, da je 80 odsto sredstava vojnog budžeta Saudijske Arabije u periodu 1976—1985. bilo namenjeno izgradnji vojnih objekata.¹⁷

Pitanje zavisnosti ne može se svesti samo na jednostavnu tehnološku povezanost. Ono zadire u srž politike odbrane. Izgradnjom velikih vojnih objekata je u mnogim slučajevima rukovodila neposredno inženjerska služba oružanih snaga SAD. Na taj način su ti objekti tako konstruisani i građeni da se integrišu u svet-sku mrežu vojne infrastrukture Sjedinjenih Država, a malo čega imaju sa okolinom ili domaćim potrebama odbrane onih država u kojima se nalaze.

3. *Odnos nacionalne i panarapske politike odbrane*

Arapski svet je u periodu 1976—1985. na odbranu potrošio skoro 400 milijardi dolara. Ovo daleko prevaziilazi rashode na odbranu bilo kojih zemalja sa istim brojem stanovnika, u čitavom »trećem svetu«. Međutim, arapski svet je i pored toga najmanje bezbedan i

¹⁷ Arapski dokumentacioni i informacioni centar: *Arab News and Reports* (Arapske novosti i izveštaji), vol. 5, br. 106, 31. 10. 1986, str. 35.

najviše osetljiv na spoljne pretnje. Stoga je razumljivo što korišćenju ukupnih rashoda arapskih država na odbranu nedostaju smisao ili sadržina.

U stvari, svaka arapska država je nastojala da svoju vojnu moć izgrađuje bez ostalih arapskih država. Uz to, karakterističnu osobinu arapskog sveta čini to što su njegovi resursi raspoređeni po arapskim državama fragmentarno, tj. nijedna od njih ne raspolaže integrisanom bazom resursa. Svaka od njih ima neki element moći koji je potreban drugima, a sama nema neke potrebne elemente, koji se nalaze kod drugih.

Stoga je ovako rascepkana baza resursâ odbrane logičan ishod nacionalno orijentisanih politika odbrane država arapskog sveta.

Suprotno tome, glavne pretnje bezbednosti arapskog sveta karakteriše sistemski dimenzija. Drugim rečima, cilj izvorâ glavnih pretnji (tj. Izraela i Irana) jeste njihovo zajedničko pokoravanje arapskog regionalnog sistema kao celine.

U odnosu na ove pretnje sistemskog obima, samo panarapski stav odbrane može biti efektivan. Međutim, uspostavljanje zajedničkog stava odbrane jeste onaj domen saradnje i solidarnosti između arapskih država koji se najteže može postići ili razviti, jer zadire u suverenitet tih država. Tu treba imati u vidu činjenicu da arapski regionalni sistem nije »nacionalistički« ili »panarapski«, već sistem koji čine specifični sistemi svake od arapskih država. U takvom sistemu se ne samo suverenitet država već i uravnoteženost njihove moći smatraju bitnim za njegovo postojanje.¹⁸

Stoga, dilemu odbrane arapskog sveta odražava činjenica da je efektivna odbrana nemogućna bez kombinovanja resursâ na panarapskoj bazi, ali da postizanje toga zahteva značajnu promenu u arapskom regionalnom sistemu i rešenost pojedinačnih država da — jedna u odnosu na drugu — odustanu od nekih aspekata svog suvereniteta radi toga da mogu opstati kao nezavisne države.¹⁹

Zaključci i preporuke

1. Arapski svet će u bliskoj budućnosti morati svoje potrebe bezbednosti da zadovoljava uz korišćenje znatno manje baze resur-

¹⁸ Centar za političke i stratejske studije, *The Arab Strategic Report* (Arapski stratejski pregled). 1986. »Al-Ahram«, Kairo, 1987, str. 186—187.

¹⁹ Nabil E. Ahmad, *Arms Production in Egypt 1952—1982* (Proizvodnja naoružanja u Egiptu 1952—1982), APh. D. Dissertation, Kairski univerzitet, Kairo, 1986, str. 206—209.

sâ nego što je bila baza koju je koristio u periodu petrolejskog bum-a 1974—1985. Iz toga proizlazi da efektivniju odbranu treba realizovati uz mnogo manje rashoda.

To se ne može postići bez preformulisanja politika odbrane arapskih država u potpunom međusobnom skladu i saglasnosti. Mogle bi se preduzeti dve sledeće urgentne mere:

a) međusobno povezivanje odbrambenih podstruktura arapskih država, na takav način da se postigne kontrola nad vojnim snagama i objektima prema nekom operativnom modelu;

b) koordiniranje vojnih budžeta, naročito u pogledu sredstava za nabavku naoružanja, radi uspostavljanja neke vrste podele vojnih zadataka. Na primer, trebalo bi da bude nepotrebno da Saudijska Arabija nastavi sa razvojem svog projekta montiranja brazilskog tenka *Osorio* kada je Egipat već prešao znatan put u proizvodnji američkog tenka *M-1 Abrams*. U stvari, postoji veliki prostor za postizanje ušteda eliminisanjem dupliranja u politikama nabavke naoružanja.

2. Politike odbrane arapskih država ne mogu se svrsishodno koordinirati ako te države ne neguju konsenzus na osnovi osnovnih političkih odrednica svoje bezbednosti. Od bitne važnosti u tom pogledu je stratezijski cilj razvoja oslanjanja na sopstvene snage i sredstva u domenu odbrane. Oslanjanje arapskog sveta na sopstvene snage i sredstva ne mora, međutim, obavezno značiti i kidanje svih odnosa vojne saradnje sa velikim silama. U stvari, oslanjanje na samog sebe u domenu odbrane ne može biti potpuno kada se radi o nedovoljno razvijenim arapskim državama. Kolektivno oslanjanje na samog sebe znači u osnovi uspostavljanje panarapske (zajedničke) kontrole nad donošenjem osnovnih odluka i nad glavnim faktorima koji utiču na bezbednost arapskog sveta. To, međutim, ne implicira neizbežno supremaciju neke panarapske šeme bezbednosti nad vanregionalnim vezama u domenu bezbednosti bilo koje od arapskih država pojedinačno.

Čak i ako uzmemo da će se glavne arapske države odlučiti za panarapsku alternativu bezbednosti, ostaće obavezne da se pomire sa održavanjem nekih vidova i veza zavisnosti od velikih sila. Današnji i budući ratovi zahtevaju sisteme oružja, integrisanu vojnu infrastrukturu i objekte sa opremom i tehnološkim sistemima koji su toliko razvijeni, usavršeni i skupi da se nijedna nedovoljno razvijena zemlja ne može nadati da ih sama proizvodi. Pošto će te i ostale forme zavisnosti nastaviti da budu neizbežne, šta

može oslanjanje na samog sebe konkretno značiti i kako bi se moglo postići?

U stvari, svaka nacija ili grupa nacija, mora uspostaviti sopstveni koncept oslanjanja na sopstvene snage i sredstva u domenu odbrane, onakav kakav će odgovarati njenim specifičnim uslovima i resursima. Taj koncept mora sadržati sve političke, društvene i tehničke aspekte bezbednosti.

U tehničkom pogledu, oslanjanje na samog sebe znači imati samostalan pristup asimiliranju tehnologije i tehnološkim inovacijama. Posedovanje ovakvog samostalnog pristupa prava je alternativa bilo uvozu ili zavisnoj industrijalizaciji. Tu se konkretno sugerira da cilj kolektivne arapske doktrine bezbednosti treba u tehničkom pogledu postaviti na uspostavljanje dovoljno široke osnove za aktivnosti istraživanja i razvoja u vojnom domenu. Te aktivnosti čine čitavu industriju, koja može predstavljati moćan faktor nezavisne industrijalizacije u širem smislu.

Kolektivno oslanjanje arapskog sveta na sopstvene snage i sredstva zahteva sposobnost usklađivanja akcije na tri glavna i integrisana polja, prema sledećem:

a) koordiniranje politika arapskih država na naučnom polju, tako da aspekti nauke koji se odnose na odbranu i bezbednost budu detaljno planirani;

b) uspostavljanje zajedničkih napora i poduhvata radi stvaranja i razvoja vojne istraživačke industrije;

c) brzo razvijanje onih grana industrije koje se neposredno primenjuju u domenu odbrane, naročito industrije fine elektronike i opreme i uređaja na polju informatike.

3. Saradnja sa nesvrstanim zemljama u domenu vojnih tehnologija predstavlja za kolektivna arapska nastojanja na postizanju oslanjanja na sopstvene snage i sredstva, put koji mnogo obećava. U stvari, čak su i jednostavne forme saradnje, kao što su razmena informacija, saopštavanje iskustava, formiranje zajedničkih istraživačkih timova, itd., veoma korisne za unapređivanje ideje nesvrstanosti i sposobnosti nesvrstanih nacija za samoodbranu.